
ŽIVOTINJE I FILOZOFIJE I:
PUTEVI

Priredio Predrag Krstić

ŽIVOTINJE I FILOZOFI: PREGOVOR MOJIM KRITIČARIMA¹

Apstrakt: *U ovom radu autor nastoji da svoju knjigu Filozofska životinja: zoografski nagovor na filozofiju izloži vlastitoj bespoštednoj analizi ne bi li je preventivno odbranio od potencijalnih kritika drugih. Na taj način, s druge strane, on veruje da upravo otvara prostor za takav (raz)govor o knjizi i temama koje ona promovira koji ne bi bio tek nakanadno uredno registrovanje i/ili prigodna pohvala, već njome inspirisan samosvojni prilog koji joj nazad odjekuje.*

Ključne reči: *životinja, ljudska životinja, filozofska životinja, pisanje, čitanje.*

Pisanje za čitanje

Zar niste zapazili, prijatelju dragi, da je ta nama svojstvena povlastica, a koju nazivamo razumom, toliko raznovrsna da sama odgovara svim raznolikim instinktima kod životinja? Zbog toga u dvonožnom čoveku možete prepoznati sve životinje, i dobroćudne i rđave, i one koje žive u dubokim šumama, i one koje žive u vodama. Postoji čovek-vuk, čovek-tigar, čovek-lisica, čovek-krtica, čovek-svinja, čovek-ovca, a ovaj poslednji je najčešći. Postoji i čovek jegulja – stiskajte ga do mile volje, uvek će vam se izmigoljiti. Čovek-štuka, koji sve proždire. Čovek-zmija koji se uvija na stotine načina. Čovek-medved, koji mi se ipak dopada. Čovek-orao koji lebdi visoko na nebu. Čovek-gavran, čovek-kobac, čovek i ptica grabljivica. Ništa ređe od čoveka koji je od glave do pete čovek; nema nikoga ko nema ponešto od svoje sabraće iz životinjskog sveta.²

¹ Članak je nastao u okviru projekta „Prosvetćenost u evropskom, regionalnom i nacionalnom kontekstu: istorija i savremenost“ (br. 149029), koji finansira Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Deni Didro, „O svojstvima... O karakterima, i rečima proisteklim iz karaktera, zanimanja itd.“, u: *Ramoov sinovac / O svojstvima...*, Beograd: BIGZ, 1985, str. 111.

Ova Didroova (Diderot) gotovo usputna zapažanja – zapravo uvod u priču o složenosti čovekovih krikova: krikova strasti, karaktera, zanimanja i onih proisteklih iz običaja raznih naroda – kriju čitav niz zanimljivih i za ono vreme neočekivanih uvida. Tu je pre svega onaj o „pluralnosti“ razuma, o tome da je on, ili ono što opažamo kao njega, unutar sebe raznoglasan. Potom je tu jednačenje ili makar komparacija sa životinjskim instinktima, sugestija da se kada je reč o toj čovekovoju povlastici, koja je smatrana autonomnom, radi o reaktivnoj strukturi koja se može prepoznati u različitim animalnim ispoljavanjima. Najzad je tu i onaj uvek zanimljivi deo kada se već ustanovila univerzalna („ništa ređe od čoveka koji je od glave do pete čovek“) saglasnost tih modela postupanja čoveka i životinja i kada se pravi njihova zoo-antropo tipologija. Takav psihološki bestijarij roda, bestijarij nužnošću prirodnog vladanja ili držanja prema svetu određenih njegovih „vrsta“, popularna je i, ako je sreće, duhovita zanimacija za sve prilike i za svako doba.

Ne mogu da kažem u kojoj meri sam igrao na tu kartu pišući *Filozofsku životinju*. Čini mi se da ako i jesam – jesam samo utoliko što sam hteo da tu ipak nedalekosežnu a rasprostranjenu analogizaciju, koja je zasenila i u kojoj je rastočen i kasniji Didroov tekst, spasim površnosti i ukažem na onu dimenziju koja osniva takve razbrižne a navodno prokazateljske igrarije. Ne toliko da se našalimo sličnostima, unapred pretpostavljajući razliku, nego i da se prenerazimo sličnostima otkrivajući podrazumevanje razlike kao predrasudu. I da to ne bude, razume se, zbog naše „lične“ sudbine. Ne toliko da se sentimentalistički oslanjamo na uvrežene simpatičke recepcije koristeći ih kao privlačno i lukrativno čitalačko štivo, koliko da isprovociramo njihovo stavljanje u pitanje.

U tom smislu, ona osporavanja samostalnosti i unisonosti razuma – ne samo njegovih svedržateljskih pretenzija nego i nemogućnosti da njegovi sudovi uopšte budu „objektivni“, da su uvek uslovljeni, između ostalog, i onom animalnošću koju tokom istorije mišljenja i postupanja jednako baštinimo i poričemo – činila su se mnogo inspirativnijim i, uostalom, savremenijim. Ali je ostalo nešto i od kataloga – i to ne samo kada je reč o izboru određenih životinjskih vrsta koje su upregnute u pogon teoretizovanja pod izgovorom navođenja na i zavođenja za filozofiju, ne samo kada knjigu koja je poslužila kao povod za ovaj temat shvatimo kao „fenomenologiju“ ili

„metaforologiju“ različitih životinja u filozofskoj lektiri. Čak i kada bismo usvojili stav o izomorfiji dejstvovanja ljudi i životinja, produktivnim bi se pokazalo tek otvaranje još jednog posebnog foldera u razgranatoj porodici životinja; još specifičnije: potporodice unutar „ljudskih životinja“. „Životinja“, koja se po ponositom misaonom, na ekskluzivno pripadajući joj razum oslonjenom odbegu od takvog svog određenja, vraća sebi i to svoje preimućstvo za koje je mislilo da je neupredivo, da je distinktivno bez priziva, prepoznaje kao jednu, doduše, samosvojnu ali ipak biotičku reakciju – to bi možda bio tek onaj subverzivni, a možda i fatalni smisao „filozofske životinje“.

Svaka životinja, dakle i *la bête philosophe*, instinktivno teži optimumu povoljnih uslova u kojima je kadra da sasvim razvije svoju snagu i u kojima postiže svoj maksimum osećanja moći. Svaka se životinja, takođe instinktivno i sa istančanim njuhom koji je „iznad svakog uma“, grozi svakovrsnih smetnji i prepreka, koje iskrsavaju – ili bi mogle da iskrsnu – na tom putu ka optimumu (*ne* govorim o njenom putu ka „sreći“, već o njenom putu ka moći, ka činu, ka najmoćnijem delanju, i u većini slučajeva zaista o njenom putu ka nesreći).³

Ovaj optimum za „najvišu i najsmeliju duhovnost“ Niče (Nietzsche) dalje nalazi da filozofi nalaze u onom „asketskom idealu“ koji poricanjem neslobode neminovno nagoveštava mostove ka nezavisnosti. Ali sada, s Ničeom, gubi se svaka iluzija da se tu radi o nekakvom posebno uzvišenom preduzeću: ako je asketskom strategijom osamljivanja opovrgnuta ona nesloboda koja uglavnom proističe iz „druževnosti“, time filozofi niukoliko ne opovrgavaju već upravo afirmišu „egzistenciju“. Oni, naime, potvrđuju isključivo onu svoju vlastitu egzistenciju do mere da im ne ostaje strana ni zločinačka namisao da nestane svet ukoliko će da bude filozofije i filozofa, ukoliko će da pretekne njih. Daleko od svake ideologije žrtvovanja i uznesenja „životinje čovek“, optimalizacija i realizacija duhovnih moći nije više ništa drugo nego optimalno i realno samoafirmisanje „filozofske životinje“ kao njihovog nosioca.⁴

³ Friedrich Nietzsche, *Zur Genealogie der Moral, Werke*, Historisch-kritische Ausgabe, VI-2, Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1994, str. 367. Prevod: Fridirih Niče, *Genealogija morala*, Beograd: Grafos, 1986, str. 107.

⁴ Up. Predrag Krstić, *Filozofska životinja: zoografski nagovor na filozofiju*, Beograd: Službeni glasnik, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2008, str. 139–140.

Možda ne treba govoriti o knjizi koja takav jedan gest istovremeno i praktikuje i problematizuje, koja – a i to je već postalo uobičajena fraza – smjera na to da praktikovanjem udari na granicu prakse koju sprovodi i iznutra razlomi onu prinudu koja obeležava i mišljenje kao legitimacijski alibi progona animalnosti za račun uznosa infinitivno nadmoćne humanosti i mišljenje kao, ne ni duhovnog zastupnika stomaka, već pre jedno jedva prekomponovano ždranje.⁵ Možda uopšte ne treba govoriti o (takvim) knjigama. Ubeđen sam, štaviše, da kada su u pitanju knjige ove sorte kakvu sam bio namerio i, evo, nadam se uspeo da napišem – knjige u kojima, hajde da kažemo, „tragički diskurs“ uveliko nadmašuje onaj „komunikacijski“, a tekst hoće da bude radije predložak nego zakonomerno i zakonodavno pismo – pisac treba da čuti, ne sme da govori, treba mu zabraniti da govori išta preko onoga što je već rekao.

U svakom slučaju, sve i da je reč o pitanju afiniteta, sâm nerado govorim o svojoj knjizi i verujem, štaviše, da to zapravo nije ništa neobično, da uopšte nisu tako retki autori koji ne vole da govore o svom delu; jedino što su oni drugi glasniji. A volim li da slušam šta drugi pričaju o onome što sam uradio? Treba li da ih slušam i, još oštrije, treba li da govore? Moj odgovor na sva ta pitanja koja se tiču drugih isprva je (bio) takođe odrečan. U većitoj volji sa samozatajivanjem autora za račun dela, a i njega meko shvaćenog kao „otvorenog“,⁶ čini mi se da sam oduvek želeo da – ponešto je sramno, bezobrazno i priznati s obzirom na paradigmu komunikacije koja je zacarila svuda – pišem takve knjige o kojima niko neće moći da govori, o kojima niko neće moći ni reč da kaže. Pre izvesnog vremena bio sam ubeđen da sam ostvario takvu zamisao i pokazalo se da nisam uspeo. Srećom. Na moju knjigu *Uknjiženje poezije* dobio sam takve prikaze, kritike, tekstove, egzibicije, sve to i još mnogo više od Ivana Milenkovića i Petra Bojanića, koji su na fonu radikalne tekstu-

⁵ Jacques Derrida, „‘Eating Well’ or the Calculation of the Subject: An Interview with Jacques Derrida“, u: Eduardo Cadava & Peter Connor & Jean-Luc Nancy (prir.), *Who Comes After The Subject?*, New York & London: Routledge, 1991, str. 96–119, str. 115.

⁶ Zbog inflacije proizvoljnih pozivanja na karakter otvorenosti ovog ili onog, i ne samo literarnog dela, vredno je napomenuti da imam u vidu način na koji je on zasnovan u delu Umberta Eka, *Otvoreno djelo*, Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1965.

alne prakse uglavnom nonsens provenijencije koju sam iskušavao ispevali potpuno samosvojne i neuporedive priloge.⁷ Iskreno sam se tada radovao.

Ovog puta sam mislio da sam se još bolje obezbedio nego kada sam pisao poetske besmislice i svesmislice. Tamo sam artistički gomilajući paraautentičnost i paraetimologije, paradirajući i parodirajući značajima i značenjima pisma, apstinirao od njih i tako zaprečio mogućnost svake inherentne, svake, rekao bih, umesne kritike nečega što očas sklizne u neumesno i još se gordi time. Ovde sam se pak, budući da mi takva sredstva nisu stajala na raspolaganju (mada...), potrudio da se obezbedim drugačijom ali ne manje zahtevnom strategijom: sveukupno gledano, lukavo sam podgotovio u jednoj knjizi nešto poput konkretističkog ili dela možda konceptualne umetnosti uopšte, u meri kojoj ona prestaje da bude umetnost i postaje istovremeno svoj vlastiti najbolji tumač. Ne samo da sam rekao sve što sam imao da kažem, nego sam i potencijalna opravdanja onoga što sam rekao uneo u tekst. Sâm sam sebe i pravdao i kritikovao i ograđivao se. Rekao sam, mislim, i sve šta bi drugi uopšte mogli reći o mojoj knjizi, ne štedeći ni pogrde na svoj račun. Epiktetovim rečima:

Rđavo govore o meni? Ah! Kada bi me poznavali kao što ja sâm sebe poznajem!...⁸

Jasno, autor je najstroži sudija jednoga dela, on bolje od drugih poznaje njegove mane. Ali nije samo to. Kao vrlo efikasna odbrana pokazuje se postupanje koje proizilazi iz onog neumoljivog rezonovanje da nema toga što mi drugi mogu zameriti a što sam sebi ne bih mogao, da me nikada ne mogu toliko nagrditi koliko sam sebe mogu. Pa onda valjda bolje da ih predupredim. Da ne zauzmem „odbranaški stav“, nego da se, jednako u samoodbrani, i napadnem. Čitaoci su ljubazni pa me lišavaju onih primedbi koje je, na kraju, bolje da prethodno sam sebi uputim. To što izgleda kao neuporediva stilistička bravura, kao veština inovativne montaže, pastiša, briko-laža ili iteracije, zapravo bi se moglo razotkriti kao – ako nije preambiciozno, da pozajmim formulaciju koju je Pol Lazarsfeld (Paul

⁷ Predrag Krstić, *Uknjiženje poezije*, Beograd: P. Krstić, 2005; Ivan Milenković, „Paranje jezika“, *Vreme*, br. 752, 2. jun 2005; Petar Bojanić, „Dogadaj i pretnja“, *Naš trag* 13, 4 (2006): 173–179.

⁸ Citirano prema Deni Didro, *O poreklu i prirodi lepoga*, Beograd: „Rad“, 1964, str. 30.

Lazarsfeld) još 1939. godine prebacio Adornovim (Adorno) delima – „ozbiljna nedovoljnost elementarnog logičkog postupka“.⁹ Poigravanje filozofemama možda je naličje nesamostalnosti vlastitog mišljenja; lucidnost obrade tuđih materijala opseno impotencije da se sopstvene teze uredno predstave i izvedu. Baška što nisu zadovoljeni osnovni tehnički uzusi akademskog pogona, sve pod neuverljivim izgovorom da je reč o partituri koja pledira na čitljivost i inspirativnost makar koliko na informativnost...

Jovica Aćin me je pitao u jednom trenutku nizanja ovih predupređivanja koja su dobro poslužila kao albi za kašnjenje sa predajom konačne verzije rukopisa, u trenutku, dakle, dok knjiga još nije izašla ali se naslućivao njen zahvat i, važnije, obim: „Hoćeš li da niko više ništa ne piše o životinjama?“ To svakako nije bilo ono što sam želeo, u bitnom smislu naprotiv; ali da posle čitanja niko nema šta da kaže ili napiše o „mojim filozofskim životinjama“, to mi se činilo i poželjnim i pravednim. Samo jedno „wow“ ili „fuj“, jedno „uh“ ili „ih“, nešto što stoji za neizrecivo sjajno ili odvratno, za utisak radosti čitanja ili naknadnu procenu da je pročitano nevredno pomena, bilo pa prošlo, ne spomenulo se... Takvo „impresionističko“ ili „intimističko“ prećutkivanje uopšte nije loše, svakako ne lošije od potpunog proziranja i definitivnog svrstavanja, kojima sam, kojima je moj spis i na čuđenje autora izložen. Filozofi se uostalom, kaže ona zlurada ali ne sasvim ili ne uvek netačna dijagnoza, ne plaše toliko toga da će biti pogrešno, nego da će biti ispravno i, konačno, uopšte razumljeni.

I naravno da opet nisam uspeo u nakani da izostanu tumačenja. I naravno opet srećom. Srećom ne zbog hvala i nagrada; čak imam utisak da je knjiga stoga pod preteranim svetlom koje otvara mogućnost upravo ne toliko nerazumevanjima – jer ni sam uopšte niukoliko ne stojim iza pravovernosti Razumevanja – koliko neprikladnim odmeravanjima i urednim svrstavanjima. Ono drugo je bitnije i na moje veliko zadovoljstvo prisutno: onaj uticaj koji je podzeman i utoliko jači i koji – laskam sebi da je tako – provocira, nuka ljude da kažu svoju reč, ne moju, o životinji ili o filozofiji, o životinjama ili o filozofima. To me uverava da ovo delce, koje bih ja detinjasto da niko ne dira i da usamljeno stoji kao elegantan i ponosit

⁹ Navedeno prema Martin Džej, *Dijalektička imaginacija*, Sarajevo, Zagreb: Svjetlost, Globus, 1982, str. 356.

stećak, ipak svojim tonom priziva druge tonove, druge životinje, druge filozofije, da kažu, da sebe kažu, ne dakle da pričaju o meni, ne da upisuju moje ime na još jedan grob u sve prostranijoj filozofskoj nekropoli, ne da arhiviraju i doznačuju mi prestižno mesto, nego da, recimo, odgovore tekstom, odgovore knjigom, odgovore osmehom, odgovore svojim usamljenim podvigom, pa da kao manje usamljeni stećci obeležavamo i ozanimljivujemo bezglasni krajolik. Iskreno sam zahvalan za sve te raskošne doprinose koji mi prave društvo u filoZOOfskom vrtu i zbilja mi je čast ako sam bio inicijalna zverka u njemu.

Predrag Krstić

ANIMALS AND PHILOSOPHERS.
PREFACE TO MY CRITICS

Summary

The author is here seeking to expose his book *Philosophical Animal: zoographical persuasion to philosophy*, to his own remorseless analysis – and that way defend the book from potential criticism by the others. On the other hand, the author believes that this will open up the space for discussion about the book and themes that book provokes. This discussion is not going to be mere neatly registered response and/or appropriate praise but a contribution inspired by the book, resonating back to it.

Keywords: animal, human animal, philosophical animal, writing, reading.